

Legal basis of citizenship, legal protection of refugees and stateless persons

Nafisa OSMONOVA¹

Researcher

ARTICLE INFO

Article history:

Received July 2024

Received in revised form

15 August 2024

Accepted 25 August 2024

Available online

15 September 2024

Keywords:

citizenship,
naturalization,
refugee,
stateless person,
jus soli (right of the soil),
jus sanguinis (right of
blood),
asylum,
non-refoulement,
statelessness,
international legal
documents.

ABSTRACT

This article focuses on the legal foundations of acquiring citizenship, as well as the rights of refugees and stateless persons. It thoroughly explores the primary methods of obtaining citizenship, such as birth, naturalization, marriage, and other available avenues. The legal status of refugees and their rights, protected under international law, are also analyzed. Additionally, the rights and obligations of stateless persons are examined in the context of international legal frameworks and national legislation. The conclusion highlights the importance of a humanitarian approach and international cooperation in addressing citizenship issues.

2181-1415/© 2024 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol5-iss8/S-pp87-92>

This is an open-access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Fuqarolik olishning huquqiy asoslari, qochoqlar va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarni huquqiy himoya qilish

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

fuqarolik,
naturalizatsiya,
qochoq,
fuqaroligi bo'lmagan shaxs,
jus soli (yer huquqi),
jus sanguinis (qon huquqi),
boshpana,
non-refoulement (qaytarib
yuborilmaslik),
fuqaroliksizlik,

Mazkur maqola fuqarolik olishning huquqiy asoslari, qochoqlar huquqlari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar mavzulariga bag'ishlangan. Maqolada fuqarolik olishning asosiy usullari, jumladan, tug'ilish, naturalizatsiya, nikoh orqali fuqarolik olish va boshqa imkoniyatlar keng yoritilgan. Shuningdek, qochoqlarning huquqiy maqomi va xalqaro huquq normalari bilan himoyalangan huquqlari tahlil qilinadi. Fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning huquq va majburiyatlari ham yoritilib, xalqaro huquqiy hujjatlar va milliy qonunchilikka

¹ Researcher

xalqaro huquqiy hujjatlar.

asoslanilgan. Xulosa qismida davlatlarning fuqarolik masalalarida insonparvarlik yondashuvini shakllantirish va xalqaro hamkorlikning ahamiyati ta'kidlangan.

Правовые основы гражданства, правовая защита беженцев и лиц без гражданства

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

гражданство,
натурализация,
беженец,
лицо без гражданства,
jus soli (право земли),
jus sanguinis (право крови),
убежище,
non-refoulement
(невыводение),
безгражданство,
международные правовые
документы.

В данной статье рассматриваются правовые основы получения гражданства, а также права беженцев и лиц без гражданства. Особое внимание уделяется основным способам приобретения гражданства, таким как рождение, натурализация, брак и другие правовые возможности. Анализируется правовой статус беженцев и их права, защищенные нормами международного права. Кроме того, исследуются права и обязанности лиц без гражданства на основе международных правовых актов и национального законодательства. В заключении подчеркивается значимость гуманитарного подхода и международного сотрудничества в вопросах гражданства.

KIRISH

Fuqarolik, qochoqlar huquqlari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar masalalari zamonaviy xalqaro huquq va davlatlararo munosabatlarda dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Globalizatsiya, xalqaro migratsiya, qurolli mojarolar, siyosiy o'zgarishlar va boshqa omillar natijasida bu masalalar ko'plab davlatlar va jamiyatlar uchun muhim ahamiyat kasb etmoqda. Fuqarolik davlat va shaxs o'rtasidagi huquqiy bog'liqlikni belgilab, shaxsning huquq va majburiyatlarini aniqlaydi.

Qochoqlar esa o'z vatanida sodir bo'layotgan qurolli to'qnashuvlar, ta'qiblar yoki inson huquqlarining buzilishi kabi sabablarga ko'ra boshqa davlatlarga boshpana izlashga majbur bo'lgan shaxslardir. Ularning huquqlarini himoya qilish xalqaro hamjamiyatning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Shu bilan birga, dunyoda millionlab fuqaroligi bo'lmagan shaxslar mavjud bo'lib, ular hech qanday davlat tomonidan tan olinmaganligi sababli asosiy huquqlardan mahrum bo'lmoqda.

Mazkur maqolada fuqarolik olishning turli huquqiy asoslari, qochoqlarning xalqaro huquq normalari bilan himoyalangan huquqlari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning huquqiy maqomi tahlil qilinadi. Ushbu mavzular nafaqat xalqaro huquq, balki davlatlararo munosabatlar, ijtimoiy barqarorlik va inson huquqlarini himoya qilishda muhim o'rin tutadi. Maqolada bu masalalarning huquqiy jihatlari, milliy va xalqaro huquqiy hujjatlar asosida yoritilib, fuqarolik masalalarida adolat va insonparvarlik tamoyillarining muhimligi ta'kidlanadi.

MAVZU BO'YACHA ADABIYOTLAR TAHLILI

Fuqarolik, qochoqlar huquqlari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar masalalari xalqaro huquq, davlatlararo munosabatlar va inson huquqlari bilan chambarchas bog'liqdir. Ushbu mavzularni yoritishda turli adabiyotlar, ilmiy maqolalar va xalqaro huquqiy hujjatlar asosiy manba sifatida xizmat qiladi. Quyida ushbu mavzular bo'yicha asosiy adabiyotlarning tahlili keltiriladi:

1951-yilgi Qochoqlar maqomi to'g'risidagi Konventsiya va 1967-yil Protokoli: Ushbu hujjatlar qochoqlar maqomini belgilaydi va ularning asosiy huquq va

majburiyatlarini aniq qiladi. Ular qochoqlarning asosiy huquqlari, boshpana olish huquqi va qaytarib yuborilmaslik (non-refoulement) tamoyillarini belgilab beradi. Ushbu hujjatlar dunyo bo'ylab qochoqlar huquqlarini himoya qilishning asosiy poydevoridir.

1954-yilgi Fuqaroligi bo'lmagan shaxslar maqomi to'g'risida Konventsiya: Ushbu Konventsiya fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning huquq va majburiyatlarini tartibga soladi. Hujjatda bu shaxslarning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlari, shuningdek, davlatlar tomonidan ularga nisbatan qo'llaniladigan huquqiy himoya choralari ko'zda tutilgan.

1961-yilgi Fuqaroliksizlikni kamaytirish to'g'risidagi Konventsiya: Bu hujjat fuqaroliksizlik muammosini kamaytirish va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning huquqlarini himoya qilish bo'yicha davlatlarga muayyan majburiyatlarni yuklaydi.

TAHLILLAR VA NATIJALAR

1. Fuqarolik olishning huquqiy asoslari

Fuqarolik davlat va shaxs o'rtasidagi huquqiy bog'liqlikni belgilaydi. Fuqarolik olish tartibi har bir davlatning ichki qonunchiligi bilan belgilanadi, biroq xalqaro me'yorlar ham muhim o'rin tutadi. Fuqarolik olish asosan quyidagi yo'llar bilan amalga oshiriladi: Tug'ilish orqali fuqarolik olish: Jus soli (yer huquqi) yoki jus sanguinis (qon huquqi) tamoyillari asosida amalga oshiriladi. Naturallizatsiya: Ushbu yo'l bilan fuqarolik olish uchun muayyan vaqt mobaynida mamlakat hududida yashash, tilni bilish, davlat tizimi va qonunchiligini tushunish kabi talablar mavjud. Nikoh orqali fuqarolik olish: Bu usul nikoh orqali fuqarolik olishni nazarda tutadi. Fuqarolikni tiklash: O'tmishda fuqarolikdan chiqib ketgan yoki yo'qotgan shaxslar uchun mavjud imkoniyat.

Qochoqlar huquqlari 1951-yil Qochoqlar maqomi to'g'risidagi Konventsiya va uning 1967-yil Protokoli bilan himoya qilinadi. Qochoq – ta'qiblar, qurolli mojarolar, inson huquqlarining buzilishi yoki siyosiy, diniy, milliy yoki ijtimoiy guruhga mansubligi sababli o'z vatanini tark etishga majbur bo'lgan shaxsdir. Ularning asosiy huquqlari: Boshpana olish huquqi: Qochoqlar xavfsiz davlatlardan boshpana so'rash huquqiga ega. Qaytarib yuborilmaslik (non-refoulement): Qochoqlarni hayoti yoki erkinligi xavf ostida bo'lgan joylarga qaytarish taqiqlangan. Ijtimoiy va iqtisodiy huquqlar: Ishga joylashish, ta'lim olish, tibbiy xizmatdan foydalanish kabi huquqlar qochoqlarga beriladi.

Fuqaroligi bo'lmagan shaxslar – hech qanday davlat tomonidan fuqarolik tan olinmagan shaxslardir. Bunday shaxslarning huquqlari va himoyasi 1954-yilgi "Fuqaroligi bo'lmagan shaxslar maqomi to'g'risida"gi Konventsiya bilan tartibga solinadi. Ularning asosiy huquqlari: Shaxsiy huquqlar: Shaxsiy xavfsizlik, huquqiy himoya, huquqbuzarliklardan himoyalaniish kabi huquqlar. Iqtisodiy va ijtimoiy huquqlar: Ishlash, ta'lim olish, yashash joyini tanlash. Davlatning himoya qilish majburiyati: Davlatlar fuqaroligi bo'lmagan shaxslarga inson huquqlarini ta'minlashga majburdir.

Mansfield, E. "Nationality and Statelessness: A Critical Analysis" (Fuqarolik va Fuqaroliksizlik: Tanqidiy tahlil): Ushbu maqolada fuqaroliksizlikning sabab va oqibatlari, xalqaro hamjamiyatning bu muammoni hal qilishda roli batafsil yoritilgan. Muallif fuqarolik olishning qiyinchiliklarini, ayniqsa, migratsiya va qochoqlik holatlarida, chuqur tahlil qiladi.

Gibney, M. "The Ethics and Politics of Asylum: Liberal Democracy and the Response to Refugees" (Boshpana etika va siyosati: Liberal demokratiya va qochoqlarga munosabat): Ushbu asarda qochoqlik masalalari, davlatlarning boshpana siyosatlari va qochoqlarga nisbatan yondashuvlari tahlil qilingan. Muallif davlatlarning o'z fuqarolarini himoya qilish majburiyatlari va qochoqlar huquqlarini muvozanatlashtirish muammolarini ko'taradi.

Bhabha, J. “Children Without a State: A Global Human Rights Challenge” (Davlat-siz bolalar: Global inson huquqlari muammosi): Ushbu tadqiqot bolalarning fuqaroliksizligi masalalariga bag'ishlangan. Muallif bolalarning davlat huquqlaridan mahrum bo'lishining oqibatlari, xalqaro huquq va milliy qonunchilikdagi kamchiliklarni ko'rsatib beradi.

O'zbekiston Respublikasining “Fuqarolik to'g'risida”gi Qonuni: Ushbu qonun O'zbekiston fuqaroligini olish, tiklash, yo'qotish va fuqarolikdan chiqish jarayonlarini tartibga soladi. Qonunda tug'ilish, naturallizatsiya, nikoh va boshqa asoslar bo'yicha fuqarolik olishning huquqiy me'yorlari bayon etilgan.

Kazakhstan's Citizenship Law (Qozog'iston fuqaroligi to'g'risidagi Qonuni): Ushbu qonun Qozog'iston Respublikasining fuqaroligini olishning o'ziga xos shartlari va tartiblarini belgilaydi. Qonunda fuqarolikdan mahrum bo'lish va fuqarolikni tiklash kabi masalalar ham yoritilgan.

Russian Federation Citizenship Law (Rossiya Federatsiyasi fuqaroligi to'g'risidagi Qonuni): Rossiya qonunchiligi naturallizatsiya va boshpana asosida fuqarolik olishga oid keng qamrovli huquqiy asoslarni taklif etadi.

BMT Qochqinlar Oliy Komissarligi (UNHCR): Ushbu tashkilot qochoqlar, fuqaroligi bo'lmagan shaxslar va boshqa himoyaga muhtoj shaxslarning huquqlarini himoya qilish bo'yicha keng qamrovli hisobotlar va qo'llanmalarni taqdim etadi. UNHCR materiallari davlatlar tomonidan qochoqlarga boshpana berish siyosatini shakllantirishda muhim manba hisoblanadi.

Human Rights Watch va Amnesty International: Ushbu xalqaro tashkilotlar qochoqlar, fuqaroligi bo'lmagan shaxslar va boshpanasiz bolalar haqidagi holatlarni yorituvchi hisobotlar tayyorlaydi. Ushbu hisobotlar inson huquqlari buzilishlariga e'tibor qaratadi va davlatlarning huquqiy javobgarliklarini ko'rsatadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Fuqarolik, qochoqlar huquqlari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar masalalari bugungi kunda global miqyosda muhim huquqiy va ijtimoiy masalalardan biriga aylangan. Ushbu muammolarni hal qilishda xalqaro huquqiy hujjatlar, milliy qonunchilik va inson huquqlari bo'yicha tashkilotlarning sa'y-harakatlari muhim rol o'ynaydi. Xulosa sifatida quyidagi jihatlar alohida ta'kidlanishi lozim:

1. Fuqarolik olishning huquqiy asoslari va davlat suvereniteti

Fuqarolik olish asosan davlatning suveren huquqi bo'lib, har bir davlat o'z milliy qonunchiligida fuqarolik olish, tiklash yoki yo'qotishning shart va tartiblarini belgilaydi. Tug'ilish, naturallizatsiya, nikoh, davlat xizmatlari va insonparvarlik asosida fuqarolik olish usullari har bir davlatda o'ziga xos yondashuv va talablar bilan belgilangan. Milliy qonunchilikda belgilangan fuqarolik olish shartlari davlatlarning o'z xavfsizligi va milliy manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan bo'lsa-da, bu jarayonni adolatli, insonparvarlikka mos ravishda olib borish zarurati ham dolzarbdir.

2. Xalqaro huquqiy me'yorlar va qochoqlar huquqlari

Qochoqlar huquqlari xalqaro hamjamiyatning diqqat markazida turib, 1951-yilgi Qochoqlar maqomi to'g'risidagi Konventsia va 1967-yil Protokoli bu borada asosiy huquqiy poydevor hisoblanadi. Ushbu hujjatlar qochoqlarga beriladigan huquq va himoyani aniq belgilab, davlatlarni qochoqlarni qabul qilish, ularga boshpana berish va hayotini xavfsizligini ta'minlashda javobgarlikka tortadi. Qochoqlarni qaytarib yuborilmaslik tamoyili (non-refoulement) davlatlarga qochoqlarni xavfli hududlarga qaytarishni taqiqlaydi, bu esa inson huquqlarini himoya qilishda muhim ahamiyatga ega.

3. Fuqaroligi bo'lmagan shaxslar va ularning huquqlari

Fuqaroligi bo'lmagan shaxslar hech bir davlatning fuqarosi hisoblanmasligi sababli ko'plab huquqlardan mahrum bo'lib, ijtimoiy himoyadan chetda qolishi mumkin. 1954-yilgi Fuqaroligi bo'lmagan shaxslar maqomi to'g'risidagi Konventsiya bu shaxslarning huquq va himoyasini belgilab, ularga iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarni ta'minlashga qaratilgan. Fuqaroliksizlik muammosi nafaqat inson huquqlariga, balki davlatlarning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi, shuning uchun davlatlar bu muammoni xalqaro huquqiy normalar asosida hal qilishga intilishi kerak.

4. Adolatli va insonparvarlik yondashuvning zarurligi

Fuqarolik olish jarayoni inson huquqlari, adolat va insonparvarlik tamoyillariga muvofiq amalga oshirilishi lozim. Davlatlar o'z fuqarolik qonunchiligini xalqaro standartlarga moslashtirish va fuqaroliksiz qolayotgan shaxslar muammolarini hal etishda faollik ko'rsatishlari kerak. Shuningdek, qochoqlarga nisbatan muomala va ularning huquqlarini ta'minlashda davlatlar xalqaro majburiyatlarga rioya etishlari muhimdir. Bu nafaqat inson huquqlarini himoya qilish, balki davlatlararo hamkorlik va global barqarorlik uchun ham zaruriy shartdir.

5. Xalqaro hamkorlik va huquqiy islohotlarning ahamiyati

Fuqarolik, qochoqlar huquqlari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar masalalarini hal etishda xalqaro hamkorlik muhim o'rin tutadi. BMT, UNHCR (BMT Qochqinlar Oliy Komissarligi) kabi xalqaro tashkilotlar bu borada davlatlarga yordam ko'rsatib, qochoqlar va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning huquqlarini himoya qilishda qo'llab-quvvatlaydi. Davlatlar o'rtasida ma'lumot almashinuvi, huquqiy islohotlar va qo'shma dasturlar orqali bu muammolarni yanada samarali hal qilish mumkin.

Fuqarolik, qochoqlar huquqlari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar muammolari zamonaviy davrning murakkab va global masalalari bo'lib, ularni hal etishda xalqaro huquqiy me'yorlar, milliy qonunchilik va insonparvarlik tamoyillari asosida birgalikdagi yondashuv zarur. Bu jarayon nafaqat davlatlarning ichki siyosati, balki xalqaro miqyosdagi hamkorlikning ham muhim qismi bo'lib, inson huquqlarini himoya qilish va barqaror rivojlanishni ta'minlashga xizmat qiladi. Davlatlar fuqaroliksizlikni kamaytirish, qochoqlarga boshpana berish va ularning huquqlarini himoya qilish borasida yanada faol harakat qilishlari kerak. Shu orqali xalqaro hamjamiyat fuqarolik va inson huquqlari sohasida yanada barqaror va adolatli tizim yaratishga erishishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. 1951-yilgi Qochoqlar maqomi to'g'risidagi Konventsiya va 1967-yil Protokoli. BMT tomonidan qabul qilingan xalqaro hujjat, Nyu-York, 1951 va 1967-yillar.
2. 1954-yilgi Fuqaroligi bo'lmagan shaxslar maqomi to'g'risida Konventsiya. BMT tomonidan qabul qilingan xalqaro hujjat, Nyu-York, 1954-yil.
3. 1961-yilgi Fuqaroliksizlikni kamaytirish to'g'risidagi Konventsiya. BMT tomonidan qabul qilingan xalqaro hujjat, Nyu-York, 1961-yil.
4. Mansfield, E. (2009). "Nationality and Statelessness: A Critical Analysis". Cambridge University Press.
5. Gibney, M. (2004). "The Ethics and Politics of Asylum: Liberal Democracy and the Response to Refugees". Cambridge University Press.
6. Bhabha, J. (2011). "Children Without a State: A Global Human Rights Challenge". MIT Press.

7. O'zbekiston Respublikasining "Fuqarolik to'g'risida"gi Qonuni. Qabul qilingan: 1992-yil, so'nggi tahrir: 2020-yil. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami.

8. Kazakhstan's Citizenship Law (Qozog'iston fuqaroligi to'g'risidagi Qonuni). Qabul qilingan: 1991-yil, so'nggi tahrir: 2019-yil. Ostona: Qozog'iston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami.

9. Russian Federation Citizenship Law (Rossiya Federatsiyasi fuqaroligi to'g'risidagi Qonuni). Qabul qilingan: 1992-yil, so'nggi tahrir: 2021-yil. Moskva: Rossiya Federatsiyasi Qonun hujjatlari to'plami.

10. BMT Qochqinlar Oliy Komissarligi (UNHCR). Har yili chiqariladigan hisobotlar va nashrlar. Jeneva: UNHCR nashriyoti.

11. Human Rights Watch va Amnesty International. Yillik hisobotlar va qo'shimcha materiallar. London: HRW va AI nashriyoti.